

WORDS AND GRAMMAR CATEGORIES FOR UZBEK LANGUAGE FROM PERSIAN

Murodov Normurot Toxirovich

Termez State University, Lecturer at the Department of

Tajik Philology and Oriental Languages

e-mail: normurod.murodov@mail.ru

ANNOTATION

This article discusses the role of Persian in the historical development of the Uzbek language. Not only words but also some grammatical elements are mentioned in Persian. Some verb bases in Uzbek as nouns and adjectives, words expressing place names, Persian adjectives and numbers are widely used in Uzbek. desired

Keywords: Uzbek language, Persian language, bases of Persian verbs, modern adjectives, numbers, word-formative affixes, suffixes, place names.

KIRISH

Til insonlarning yashash sharoiti ta'siri ostida doimo o'zgarishi va rivojlanishi tabiiy hodisadir. Biror xalq yoki qavmning madaniyatidagi o'zgarishi uning tiliga ham bevosita yoki bilvosita ta'sir qiladi. Bundan o'zbek millati va uning tili ham mustasno emas. O'zbek xalqi o'z tarixiy taraqqiyoti davomida u bilan qo'shni yashagan millat va elatlar bilan doimiy ravishda aloqada bo'lgan. Turli millat va elatlar orasida madaniy aloqalarni mustahkamlash va uning doimiylikini ta'minlash bevosita tilga bog'liq ekanligi dunyo tarixida isbotlangan. O'zbek xalqi bilan qo'shni yashagan xalqlar orasidagi o'zaro aloqa o'zbek tilining rivojlanishiga va so'z boyligini ortishiga katta hissa qo'shgan. Turkiy qavmlar bilan yaqin madaniy aloqada bo'lib ba'zan bir davlat tarkibida yashagan xalqlardan biri forsiyzabon xalqlardir. Bu ikki xalqning madaniy aloqalari mobaynida o'zbek tilida so'zlashuvchi xalq fors tilidan ko'pgina forsiy (grammatik kotegoriyalar o'zlashgan)so'zlarni olgan. Shu yo'l bilan o'z lug'at tarkibini yanada boyitganlar.

Asosiy qism. O'zbek tilida so'z yasovchi qo'shimchalar. O'zbek tilining tarixiy traqqiyoti davomida arab va fors tillari o'z o'rniga ega. Bu tillardan nafaqat so'zlar balki ba'zi grammatik elementlar kirib kelgan. Shulardan biri o'zbek tilidagi so'z yasovchi qo'shimchalar. Ba'zi fors tilidan olingan so'z yasovchi qo'shimchalar, fors tilida fe'l asosi hisoblanadi. O'zbek tilida esa so'z yasovchi qo'shimcha qilib olinadi.

Soxta fars tilidagi soxtan(qurmoq, yasamoq) fe'lining o'tgan zamon asosi soxtga -a(e) o'tgan zamon sifatdoshi qo'shimchasini qo'shish orqali yasalgan bo'lib, qurilgan, tuzilgan, yasama ma'nolarini anglatadi. **Sozanda** so'zi soxtan (qurmoq, yasamoq) fe'lining hozirgi zamon asosi **soz** ga -anda/ande hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasini qo'shish orqali yasalgan.

O'bek tilida ba'zi ot yasovchi qo'shimchalar: Didan(ko'rmoq) fe'lining hozirgi zamon fe'li asosi **-bin**; folbin, durbin ... kabi o'zbekcha so'zlar yasalgan. **Didan(ko'rmoq)** fe'lining o'tgan zamon asosi **did** bo'lib, bu asosdan **did**a (**diydas**i qattiq), fors tilida o'tgan zamon asisiga -a/e o'tgan zamon sifatdoshi qo'shimchasi qo'shilishi orqali hosil bo'lgan. -bon: darvozabon, soyabon, tarozibon, xazinabon.

Bozidan (o'ynamoq) hoz. zam. asos. **-boz:** dorboz, masxaraboz, qimorboz.

Go'ftan (aytmoq) hoz. zam. asos **-go'y(go')**: maslahatgo'y, kalimago'y, nasihatgo'y. **Doshtan**(bor, mavjud) hoz. zam. asos **-dor:** muhrdor, chorvador. **Do'xtan**(tikmoq) hoz. zam. asos **-do'z:** etikdo'z, kashtado'z, zardo'z. **-iston:** O'zbekiston, guliston. **Kashidan**(tortmoq, chekmoq, tashimoq) hoz.zam. asos **-kash:** qalamkash, suratkash, aravakash. **Kovidan**(kovlamoq, qazimoq) hoz.zam. asos **-kov:** go'rkov. **Naveshtan** (yozmoq) hoz.zam. asos **-navis:** romannavis, tarixnavis, voqeanavis. **Po'xtan**(pishirmoq, pishmoq) hoz.zam. asos **-paz:** oshpaz, kabobpaz, somsapaz.

Soxtan (yasamoq, qurmoq, tuzatmoq) hoz.zam. asos **-soz:** soatsoz, kemasoz. **Fo'ruktan** (sotmoq) hoz.zam. asos **-furosh:** baliqfurosh, nosfurosh. **Xondan**(o'qimoq) hoz.zam. asos **-xon:** kutobxon, she'rxon. **Xo'rdan**(emoq, ichmoq) hoz.zam. asos **-xo'r:** merosxo'r, nonxo'r, oshxo'r.

Shenoxtan(tanimoq, bilmoq) hoz.zam. asos **-shunos:** tilshunos, adabiyotshunos, uslubshunos

O'zbek tilida ba'zi sifat yasovchi qo'shimchalar: **-ba/bo-:** badavlat, basovlat, bama'ni, boodob.

Bad-(yomon): badhazm, badbaxt, badnafis, badbashara, badaxloq. **-bar:** barqaror, barkamol, barhayot. **Baxshidan**(bag'ishlamoq, kechirmoq) hoz.zam. asos **-baxsh:** hayotbaxsh, orombaxsh, shifobaxsh. **Be-** beg'ubor, bedavo, betashvish, bexosiyat. **Didan**(ko'rmog) hoz.zam. asos **-bin:** kaltabin, nekbin, badbin. **Bozi kardan**(o'ynamoq) hoz.zam. asos **-boz:** safsataboz, va'daboz, xotinboz. **-bon:** mehribon. **-bop:** ommobop, qishbop. **Guftan** (aytmoq, demoq) hoz.zam. asos **-go'y:** xushomadgo'y.

Donestan(bilmoq) hoz.zam. asos **-don:** bilimdon, gapdon, qarddon. **Doshtan**(bor,mavjud) hoz.zam. asos **-dor:** vafodor, aloqador, daxldor. **Kashidan**(tortmoq, chekmoq, tashimoq) hoz.zam. asos **-kash:** dardkash, dilkash, zahmatkash, jafokash. **Koshtan**(ekmoq) hoz.zam. asos **-kor:** zulmkor, isyonkor, fodokor. **Omuxtan**(o'qimoq, o'qitmoq, o'rgatmoq) hoz.zam. asos **-omuz:** hayratomuz, haqoratomuz, shikoyatomuz. **Parastidan**(sig'inmoq, izzat qilmoq, e'zozlamoq) hoz.zam. asos **-parast:** xalqparast, mansabparast, xayolparast.

Parvardan(tarbiyalamoq, etishtirmoq, parvarish qilmoq) hoz.zam. asos **-parvar:** adolatparvar, insonparvar. **So'rudan**(kuylamoq, ashula aytmoq) hoz.zam. asos **-saro:** motamsaro. **Xo'rdan** (emoq, ichmoq) hoz.zam. asos **-xo'r:** tekinxo'r, poraxo'r.

Forscha izofaning o'zbek tilida qo'llanishi. O'zbek tili sintaksisining so'z birikmasi qismida fors tilidan kirib kelgan ko'pgina so'zlar uchraydi. Ularning aksariyatini o'zbek tilida sodda so'z sifatida o'rganiladi. Lekin quyidagi so'zlarni fors tilida **izafa** deb ataladi. Fors tilida aniqlovchi bilan aniqlanmish, qaratqich bilan qaralmishning bir **-e** orqali bog'lanishi izofa deyiladi.

Hozirgi zamon o'zbek tilida ko'plab izofali birikmalar uchraydi. Masalan; dard-i bedavo, dard-i sar, tarjima-i hol, nuqta-i nazar...

Ammo klassik adabiy tilimizda izofali birikma jonli grammatik birikma sifatida keng tarqalgan edi. Klassik adabiy tilimizda yozilgan yodgorliklarni, badiiy asarlarni o'qib, tushunib olish uchun boshqa bir qator talablar bilan birga fors-tojik izofasini ham jonli grammatik shakli sifatida bilib olish kerak bo'ladi.

Fors-tojik izofasini o'rganishning bir qator murakkablik tomonlari bor. Bular quyidagilar:

1. Izofali birikma tarkibidagi so'zlarning tartibi o'zbek tilidagidek emas. Bunday birikmada aniqlanmish oldin keladi, aniqlovchi esa keyin keladi. O'zbek tilida avval aniqlovchi, so'ngra aniqlanmish keladi. Masalan;

dard-i bedavo nuqta-i nazar
davosiz dard nazar nuqtasi

2. Eski o'zbek yozuvida aksariyat hollarda fors izofasi aks ettirilmaydi, ya'ni izofa yozuvda ko'pincha biror bir belgi bilan ko'rsatilmaydi.

Masalan, ofat-i jon birikmasi arab yozuviga asoslangan eski o'zbek yozuvida

جان عافت tarzida yoziladi. Bu misolda ofat va jon so'zlari o'zaro birikib izofali birkma hosil qilgan. Izofa ko'rsatkichi bo'lgan *e* yozuvda zir orqali ifodalangan.

Aniqlanmish qanday tovush bilan tugallanganligiga qarab, izofa bir necha fonetik holatlarga ega bo'ladi:

a) Agarda aniqlanmish undosh harflardan biriga tugallangan bo'lsa izofa zir belgisi bilan ifodalanadi va *i* tarzida talaffuz etiladi. Fors tilida esa *-e* tarzida talaffuz etiladi. Zir belgisi yozuvda tushib qoladi, lekin har doim talaffuzda saqlanadi.

برادر عزیز	birodari aziz	aziz do'st
درد سر	dardi sar	bosh og'rig'i
عاشق زار	oshiqi zor	zor (bo'lgan) oshiq
درد بیدرا	dardi bedavo	davosiz dard

b) Agarda aniqlanmish *a* unli tovushi bilan tugallangan bo'lsa, izofa *-hamza* belgisi orqali ifoda etilib, *i* tarzida talaffuz qilinadi. Hamza belgisi yozuvda tushub qoladi.

والیده محترمه	validai muhtarama	muhtaram ona
ترجمه حال	tarjimai hol	tarjimai hol(holimning tarjimasi)
نقطة نظر	nuqtai nazar	nazar nuqtasi
آيينه جهان	oynai jahon	jahonning oynasi

v) Agarda aniqlanmish *o*, *u* unli tovushlaridan biriga tugallangan bo'lsa, izofa *-yo* harfi orqali ifoda etilib, *i* tarzida talaffuz qilinadi.

روی زمین	ruyi zamin	yer yuzi
آشنایی مهربان	oshnoyi mehribon	mehribon o'rtoq
صدایی تاشکند	sadoyi Toshkand	Toshkent ovozi
گل بوی گل	bo'yi gul	gul hidi

Dardi bedavo-tuzalmas dard, mardi maydon- maydonning yigiti, ruyi siyoh- yuzi qora, labi xandon- kulayotgan lab, Saddi Iskandari-Iskandar devori, mardi kor- ish kishisi, obi dida-ko'z yoshi(suvi), ruye ob-suvning yuzasi, ofati jon-jonning ofati, mushki anbar-qora hid taratuvchi, go'nohi kabir-katta gunoh, g'znai munavvara- nurli g'azna, boloyi nafs, amri ma'ruf-diniy o'git, zoti sharif-muqaddas zot, piri murshid-to'g'ri yo'lga boshlovchi(kekxa), fasli bahor-bahor fasli, po'shti panoh-homoyachi, xoki po- oyoqning tuprig'i, luqmai halol- halol luqma, oromi jon-jonning oromi, bulbuli guyo- gapiruvchi bulbul, risolai muborak-muborak xat, sarvari koinot-koinotga yo'l boshlovchi, ilmi urfon-ilm ahli, vaziri a'zam- buyuk ishonchli vazir, arkoni davlat-davlat arbobi, chehrai shams-quyoshga o'xshash yuz, sultoni salotin-sultonlar sultoni, jumlai mo'min- musulmonlar ahli, hakimi hoziq-o'tkir tabib. O'zbek tilida mazkur izofiy biriklalar ...va h.k. uchraydi. O'zbek tili va adabiyoti o'qituvchilari fors izofasidan xabardor bo'lsalar so'zlarning ma'nolarini to'g'ri anglaydilar va qo'llaydilar.

O'zbek tilidagi ba'zi so'zlar ma'nosi. O'zbek tilidagi **Xandon(kuluvchi)** so'zi fors tilidagi **xandidan(kulmoq)** fe'lining o'tgan zamon asosi **xand** ga hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-on** ni qo'shish orqali yasalgan.

Obi dida(ko'z yoshi) birikmasidagi **dida** so'zi fors tilidagi **didan(ko'rmoq)** fe'lining o'tgan zamon asosi **did** ga o'tgan zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-a/e** ni qo'shish orqali yasalgan. Dida fors tilida ko'radigan ma'nosini anglatadi.

O'ziga bino qo'ygan(faqat o'zini ko'ruvchi) birikmasidagi **bino** so'zi fors tilidagi **didan(ko'rmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **bin** ga hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-o** ni qo'shish orqali yasalgan. **bino** fors tilida ko'ruvchi ma'nosini anglatadi.

Rahnoma(yo'l ko'rsatuvchi) so'zi fors tilida ikki so'zni qo'shilishidan hosil qilingan. **Rah(yo'l)** so'ziga **namudan(ko'rsatmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **namo** ning qo'shilishi orqali hosil qilingan.

Rahbar(yo'ldan olib yuruvchi) so'zi fors tilida ikki so'zni qo'shilishidan hosil qilingan. **Rah(yo'l)** so'ziga **bo'rdan(olib bormoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **bar** ning qo'shilishi orqali hosil qilingan.

Dono(biluvchi) so'zi fors tilidagi **donestan(bilmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **don** ga hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-o** ni qo'shish orqali yasalgan.

Bulbuli guyo(gapiruvchi bulbul) birikmasidagi guyo so'zi fors tilidagi **go'ftan** fe'lining hozirgi zamon asosi **gu/guy** ga hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-o** ni qo'shish orqali yasalgan.

Sartarosh so'zi fors tilida ikki so'zni qo'shilishidan hosil qilingan. **Sar(bosh)** so'ziga **taroshidan(qirmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **tarosh** ning qo'shilishi orqali hosil qilingan.

Chorva mollari so'zidagi **chorva** so'zi farscha **chor(to'rt)** so'ziga **po(oyoq)** so'zini qo'shish orqali hosil qilingan. Fors tilidagi **mol** so'zi tegishlilikni (-niki) bildiradi. Mollarim Toshkentdan ertaga keladi.

O'zbek tilidagi **Xonanda(ashula aytuvchi)** so'zi farscha **xondan(o'qimoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **xon** ga, **sozanda(kuylovchi)** so'zi farscha **soxtan(qurmoq, tuzmoq, yasamoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **soz** ga, **guyanda(diktor)** so'zi farscha **go'ftan(aytmoq, gapirmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **gu** ga, **parranda(uchuvchi hayvonlar)** so'zi farscha **paridan(uchmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **par** ga, **daranda(yirtuvchi)** so'zi farscha **daridan(yirtmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **dar** ga, **bozanda(o'ynovchi)** so'zi farscha **boxtan(o'ynamoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **boz** ga, **navozanda(cholg'u choluvchi)** so'zi farscha **navoxtan(musiqa asbobini chalmoq)** fe'lining hozirgi zamon asosi **navoz** ga, fors tilidagi hozirgi zamon sifatdoshi qo'shimchasi **-anda/ande** ni qo'shish bilan yasalgan.

O'zbek tilidagi ba'zi joy nomlari. Surxondaryo viloyatida ko'pgina joy nomlari farscha-tojikcha. Biz shunday joy nomlarining ba'zilarining izohini ko'rib chiqamiz.

Denov farscha ikki so'zdan hosil bo'lgan. **Deh-qishloq** so'ziga **nav-yangi** so'zining qo'shilishidan hosil bo'lgan. **Yangi qishloq** ma'nosini anglatadi.

Sariosiya farscha ikki so'zdan hosil bo'lgan. **Sar-bosh** so'ziga **osiyo-tegirmon** so'zining qo'shilishidan hosil bo'lgan. **Tegirmon boshi** ma'nosini anglatadi.

Pulxokim farscha ikki so'zdan hosil bo'lgan. **Po'l-ko'prik** so'ziga **xok-tuproq** so'zining qo'shilishidan hosil bo'lgan. **Tuproq ko'prik** ma'nosini anglatadi.

Salovat forscha ikki soʻzdan hosil boʻlgan. Manbalarda *Solihodod* tarzida qoʻllanilgan. *Solih-sogʻlom* soʻziga *obod* soʻzining qoʻshilishidan hosil boʻlgan. *Sogʻlom kishi tomonidan obod qilingan* maʼnosini anglatadi.

Xayrobod ikki soʻzdan hosil boʻlgan. Manbalarda *yaxshi* soʻziga *obod* soʻzining qoʻshilishidan hosil boʻlgan. *Yaxshi kishilar tomonidan obod qilingan* maʼnosini anglatadi.

Forscha sonlarning oʻzbek tilida qoʻllanishi. Fors tilidagi yak, du, se, chor, panj, shash, haft, hasht, noʻh, dah miqdor sonlar oʻzbek tilida ham qoʻllaniladi.

Oʻzbek tilida ishlatiladigan hafta kunlari musulmon taqvimidan olingan. Musulmon taqvimida haftaning birinchi kuni shanbadan boshlanib jima bilan yakunlanadi. *Shanba*(kun maʼnosi bor)

Yakshanba: yak(bir) soʻziga shanbani qoʻshish bilan yasalgan. *Birinchi kun*

Dushanba: Du(ikki) soʻziga shanbani qoʻshish bilan yasalgan. *Ikkinchi kun*

Seshanba: Se(uch) soʻziga shanbani qoʻshish bilan yasalgan. *Uchinchi kun*

Chorshanba: chor(toʻrt) soʻziga shanbani qoʻshish bilan yasalgan. *Toʻrtinchi kun*

Payshanba: panj(besh) soʻziga shanbani qoʻshish bilan yasalgan. *Beshinchi kun*

Juma soʻzi arabcha jamʼ(yigʻish, jam, koʻplik)....?

Yak(bir)miqdor soni bilan bogʻliq soʻzlar. *Yakdil(bir fikrli)* forscha *yak(bir)* va *dil(koʻngil)* soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Yakdona(bir dona) forscha *yak(bir)* va *dona* soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Yakka bosh(bir oʻzi) forscha *yak(bir)* va *bosh* forscha budan(boʻlmoq) feʼlining hozirgi zamon asosi soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Yaktak(bir qavat, astari yoʻq kiyim) forscha *yak(bir)* va *tah(tag, ost)* soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan

Du(ikki)miqdor soni bilan bogʻliq soʻzlar. *Duvarak(ikkinchi marta)* mevali daraxtning bir yilda ikkinchi marta bergan mevasi. Forscha *du(ikki)* va *bora(marta)* soʻzlarini birikishidan hosil boʻlgan.

Dugoh(ikki payt, ikki joy) Shashmaqomning uchinchi maqomi. Forscha *du(ikki)* va *goh(joy, payt)* soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Dupoya(ikki oyoqli) ustalarning uchi qirqilgan temir asbobi. Forscha *du(ikki)* va *po(oyoq)* soʻzlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Dugona(ikkita), dutor(kiki torli) sozlarining yasalishida ham du(ikki) soʻzi qoʻllanilgan.

Se(uch) miqdor soni asosida yasalgan soʻzlar oʻzbek tilida uchraydi.

Sebarga (uch bargli) bargi uch boʻlakli oʻsimlik. Forscha *se(uch)* va *barg* soʻzlarining birikishidan yasalgan. *Segoh(uch oʻrinli, uch pardali), sepoya(uch oyoqli), setor(uch torli)* soʻzlarining yasalishida ham *se(uch)* miqdor soni ishtirok etgan.

Chor(toʻrt) miqdor soni asosida yasalgan soʻzlar oʻzbek tilida koʻpgina uchraydi.

Chorsu(toʻrt taraf) soʻzi forscha *chor(toʻrt)* va *su(taraf)* soʻzlarni birikishidan hosil boʻlgan.

Chorak(toʻrt dan bir) soʻzi forscha *chor(toʻrt)* va *yak(bir)* soʻzlarni birikishidan hosil boʻlgan. Chordevon(toʻrt devor), chor darvish(toʻrt darvish), chor abzal(toʻrt buyum), chor bozor(toʻrt bozor), chorgoh(toʻrt oʻrin- oʻzbek mumtoz kuylaridan birining nomi), chordoq(toʻrt qirrali gumbaz), chorpalak(toʻrt palak), chorpoya(toʻrt oyoqli) soʻzlari ham *chor(toʻrt)* soʻzi asosida yasalgan.

Panj (besh) miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar.

Oson emas bu maydon ichida turmoq

Nizomiy panjasiga panja urmoq. (A. Navoiy)

Panja(beshlik) panj(besh) **-a** ot yasovchi qoʻshimcha qoʻshilishi orqali hosil boʻlgan. Bu yerda panja(beshlik) “Xamsa” maʼnosini ifodalagan.

Panjshanbalik –payshanbalik. **Shash(olti)** miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar. **Shashmaqom shash(olti)** + maqom, **shesh(olti) besh** narda oʻyini. **Shashpar** olti uchli (qirrali) toʻqmoq gurzi. Uchiga yumaloq va gʻadir-budur temir oʻrnatilgan tayoq, uzun dastali engil gurzi. **Shashqator** – shash(olti) + qator. Olti qator, saf, yonma-yon. **Shashqol** tekis erga tashlab oʻynaladigan kub shakldagi tosh. **Shashlik** –oltilik, kabob.

Haft(etti) miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar. **Hafta(ettilik)** soʻzi haft(etti) va **-a** ot yasovchi qoʻshimcha qoʻshilishidan yasalgan. Dushanbadan yakshanbagacha(ilgari shanbadan jumagacha) boʻlgan yetti kecha kunduzni oʻz ichiga olgan vaqt oʻlchov birligi. **Haftiyak** (ettidan bir) haft(etti) va (yak)bir miqdor sonlarining qoʻshilishidan hosil boʻlgan. Qurʼonning ettidan bir qismi suralari tanlab olib tayorlangan va oʻtmishda duniy maktablarda xrestomatiya vazifasini bajargan alohida kitobcha. Haft rang(etti xil rang) haft(etti) va rang soʻzlarining qoʻshilishidan yasalgan. Turli rangda gullar solingan, tovlanib turadigan material. Haft rang qogʻaz- Oʻrta asrlarda Turkiston xonliklarida kosiblar tomonidan ishlab chiqarilganrangli qogʻoz.

Hasht(sakkiz) miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar. **Hashtiyak** (sakkizdan bir) vafot etgan kishidan qolgan merosning sakkizdan biri shariat qonuniga koʻra marhumning xotiniga tegishi. Hasht(sakkiz)ga yak(bir)sonini qoʻshiish orqali yasalgan. **Hasht behisht** birikmasidagi **hasht(sakkiz) behisht** soʻzlarini qoʻshilishidan hosil boʻlgan.

Noʻh(toʻqqiz) miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar. Noʻh manzar- **noʻh(toʻqqiz) manzar** –toʻqqiz manzara

Dah(oʻn) miqdor soni asasida yasalgan soʻzlar. **Daha** –oʻntalik, oʻn yillik, oʻn kun. 1) Buxora amirligida oʻnta piyoda askardan iborat boʻlgan harbiy boʻlinmaning nomi. 2) Ramazon oyida oʻtkaziladigan oʻn kunlik ibodat va u bilan bogʻliq marosim. 3) Ipak qurtining uyquga kirish pallasi.

Dahboshi dah(oʻn) ga **bosh** soʻzini qoʻshish orqali yasalgan. Oʻnta sipohning boshchisi. **Dahsar** - dah(oʻn)ga sir soʻzining qoʻshilishidan hosil boʻlgan. Botmonning qirqdan biri. Oʻtmishda baʼzi hududlarda oʻttiz ikki kilogramga, baʼzi hududlarda toʻrttdan bir botmonga teng boʻlgan ogʻirlik oʻlchovi. **Dahyak** oʻn hissadan bir hissa. 1)Qoʻqon va Buxoro xonliklarida dehqanlardan etishtirilgan hosilning oʻndan bir qismining soliq haqi tariqasida olinishi. 2) Buxoro amirligida vaqf yerlaridan olingan daromadning madrasalarning maxsus imtixonidan oʻtgan mullavachchalariga beriladigan qismi.

Oʻzbek tilida jins va ikkilik shakllari. Oʻbek tiliga arab tilidan koʻpgina soʻzlar bilan birga baʼzi oʻzbek tiliga xos boʻlmagan jins va ikkilik grammatik kategoriyalar ham kirib kelgan.

Arab tilida ikki grammatik jins mavjud; bular **مذكر** –muzakkar(erkaklik) va **مؤنث** – muannas(ayollik) jinsi.

Muannas jinslarning asosiy grammatik belgisi “ة” (-atun) bo‘lib, u so‘z oxiriga qo‘yiladi. Ayol jinsining qo‘shimchasi “ة” -atun o‘zbek tiliga “A” tarzida ayollar ism va familiyalarda keng qo‘llaniladi.

نادره كريموه Nodira karimova نادر كريمو Nodir Karimov

كاميله نورالدينوه Komila Nuriddinova كاميل نورالدينو Komil Nuriddinov

Arab tilida son kategoriyasi yaxshi rivojlangan. Arablarda birlik va ko‘plikdan tashqari ikkilik shakl ham bor. Ikkilik – ikki shaxs yoki narsaning ifoda qilish uchun maxsus shakldir. Ikkilikdagi ismlar turlanganda bosh kelishikda ان–oni, qaratqich va tushum kelishiklarida اَيْن –ayni shaklida bo‘ladi. O‘zbek tilidagi ba‘zi so‘zlarda –ayn shaklida uchraydi.

ذواللساتين *Zullisonayn* (ikki til sohibi) arabcha zu(egalik), lison(til), -ayn(ikkilik qo‘shimchasi), ذوالقرنين *Zulqarnayn*(ikki olam yoki shox egasi), ذوالقافيتين *zulqofiyatayn* ikki qofiyali(bir misrada ikki so‘zning qofiya bo‘lib kelishi), طرفين *tarafayn*-ikki taraf so‘zlarida ikkilik shakli qo‘llanilgan. Mazkur so‘zlar o‘zbek tiliga tayyor holda qabul qilingan, lekin o‘zbek tili va adabiyoti o‘qituvchisi so‘zlarning etimologiyasini bilsa yaxshi bo‘lard.

Ko‘rinadiki o‘zbek tiliga fors tili orqali kirib kelgan so‘zlar asta -sekin shu tilning fonetik va grammatik qoidalariga moslashadi va shu asosda yoziladi, talaffuz qilinadi.

Xulosa qilib aytganda boshqa tillardan olingan va o‘zbek xalqining moddiy va madaniy boyligiga aylanib qolgan keng iste‘molda bo‘lgan barqaror so‘z va iboralar qaysi tildan kirib kelganidan qat’iy nazar o‘zbek tilidagi faol so‘zlar guruhiga mansub so‘zlar hisoblanadi.

O‘zbek tili o‘zining uzoq tarixi davomida o‘z leksikasini avvalo ichki imkoniyatlar hisobiga qolaversa boshqa tillardan kirib o‘zlashib qolgan so‘zlar hisobiga rivojlantirgan va takomillashtirgan. O‘zbek tiliga fors tilidan o‘zlashgan so‘zlar o‘zbek tilining lug‘at tarkibidan o‘rin olgan va uning grammatik qoidalariga buysundirilgan. Bu so‘zlarni o‘z va ko‘chma ma’nolarini o‘rganish o‘zbek tili va mumtoz adabiyotimizni chuqurroq o‘rganishga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdusamatov M. Fors tili. –Toshkent: Sharq, 2007.
2. Quronbekov A., Vohidova A., Ziyayeva T. –Toshkent: Musiqqa, 2006
3. Jerard Klasson Muhammad Mahdixon “ Sanglox “ asarini faksimal matni. London. 1960
4. Doktor Zabihullo Safo. Adabiyot tarixi. Tehron nashri.
5. Navoiy A. Mukammal asarlar to‘plami 9-10-11-tomlar. - Toshkent: Fan, 1992.
6. Zamonaviy o‘zbek tili. Morfologiya. 1-jild. –Toshkent: Mumtoz so‘z, 2008.
7. Zamonaviy o‘zbek tili. Sintaksis. 2-jild. –Toshkent: Mumtoz so‘z, 2013.